

## Presenting a Model of Factors Affecting Students' Social Responsibility (Case Study: Farhangian University of Kurdistan)

Rashid Ahmadi Far<sup>1\*</sup>, Shobo Abdolmaleki<sup>2</sup>

1\*. Associate Professor of Sociology, Faculty of Educational Sciences, Farhangian University, Tehran, Iran. (Corresponding Author); [r.ahmadifar@cfu.ac.ir](mailto:r.ahmadifar@cfu.ac.ir)

2. PhD in Educational Administration, Lecturer at Farhangian University, Tehran, Iran; [sh.abdolmaleki@gmail.com](mailto:sh.abdolmaleki@gmail.com)

### Original Article

#### Abstract

**Background and aim:** This study aims to present a model of the factors affecting the social responsibility of students at Farhangian University of Kurdistan.

**Data and method:** The approach of this research was a sequential exploratory design, conducted using thematic analysis and survey methods. The target population for the qualitative phase, aimed at determining the indicators related to social responsibility, consisted of 20 faculty members. The statistical population for the quantitative phase included 1,900 students of Farhangian University of Kurdistan, of which 320 individuals were selected as the sample using Cochran's formula and random sampling.

**Findings:** Based on the results of the qualitative data analysis, the three-pronged model encompassed 8 categories and three overarching themes: contextual factors (financial resources, physical resources, family), structural factors (organizational structure, strategy, and technology), and behavioral factors (employees and human relations). Furthermore, the social responsibility variable comprised three categories: professional ethics, critique-acceptance, and lifelong learning.

**Conclusion:** The results of the quantitative data analysis, conducted using confirmatory factor analysis, path analysis, and one-sample t-tests, indicated the positive effects of behavioral, structural, and contextual factors on students' social responsibility, respectively.

**Keywords:** Students, Three-Pronged Model, Social Responsibility, Farhangian University.

Received: 20/12/2023

Accepted: 11/10/2024

**Citation:** Ahmadi Far, R., & Abdolmaleki, Sh. (2025). Presenting a Model of Factors Affecting Students' Social Responsibility (Case Study: Farhangian University of Kurdistan), *Journal of Iranian Social Studies*, 19(2), 59-84. <https://doi.org/10.22034/jss.2026.2018092.1817>

## Extended Abstract

### Introduction

Social responsibility has become an indispensable concept for organizations, particularly in higher education, as universities are expected to produce graduates who are not only professionally competent but also civically engaged and ethically aware (Vallaey, 2013). In contemporary unstable societies, fostering a sense of social responsibility among youth and students is more critical than ever (Harlano et al., 2019). The Iranian higher education system, however, still lacks a coherent institutional framework for university social responsibility; most universities remain focused on traditional teaching and research without a clear strategy for civic engagement (Baradaran Haghiri et al., 2019).

Farhangian University, as the main teacher-training institution in Iran, is explicitly mandated to cultivate cooperative and socially responsible graduates. Yet, there is a notable gap in empirical studies that systematically examine the factors influencing students' social responsibility within this specific context. Prior research has often focused on isolated variables, such as individual attitudes or family background, without integrating contextual, structural, and behavioral dimensions into a comprehensive model. The present study addresses this gap by adopting the three-pronged framework (contextual, structural, and behavioral factors) to explore how these interrelated dimensions affect social responsibility among students at Farhangian University of Kurdistan. The study aims to (1) identify the components of the three-pronged model and social responsibility, (2) develop and validate a measurement tool, and (3) determine the direct and indirect effects of these factors on students' social responsibility.

### Methods and Data

This research employed a sequential exploratory mixed-methods design (Creswell & Plano Clark, 2014). The qualitative phase utilized thematic analysis to explore participants' experiences and perceptions. Twenty faculty members from Farhangian University of Kurdistan were selected through purposive sampling, and data were collected via in-depth semi-structured interviews lasting 65–75 minutes. Interviews continued until theoretical saturation was reached. Thematic analysis involved three levels of coding: basic themes, organizing themes, and global themes, with constant comparison and member checking to ensure trustworthiness.

Based on the qualitative findings, a 43-item questionnaire was developed on a five-point Likert scale. For the quantitative phase, the target population comprised all 1,900 students (both male and female) enrolled at Farhangian University of Kurdistan during the 2022–2023 academic year. Using Cochran's formula, a sample of 320 students was randomly selected; 290 valid questionnaires were returned (response rate: 91%). Validity was assessed through face and content validity by an expert panel and construct validity via exploratory and confirmatory factor analysis. Reliability was checked using Cronbach's alpha (ranging from 0.76 to 0.87 for the subscales). Data were analyzed using SPSS and AMOS, employing one-sample t-tests, confirmatory factor analysis, and path analysis.

## Findings

*Qualitative findings:* The thematic analysis identified 43 basic themes, 14 organizing themes, and three global themes for the three-pronged model: (1) *contextual factors* – financial resources, physical resources, and family; (2) *structural factors* – organizational structure, strategy, and technology; and (3) *behavioral factors* – organizational culture, employees, and human relations. Additionally, social responsibility was composed of four components: professional ethics, critique-acceptance, work conscience, and lifelong learning. Experts' validation (binomial test) confirmed all components with significance at  $p < 0.01$ .

*Quantitative findings:* Descriptive statistics showed that the mean scores for contextual (2.85) and structural (2.75) factors were below the average (3), while behavioral factors (3.42) and social responsibility (3.08) were above average. Confirmatory factor analysis indicated a good model fit ( $\chi^2/df = 1.76$ ; CFI = 0.91; GFI = 0.91; RMSEA = 0.06; RMR = 0.03). After refinement, three items with factor loadings below 0.40 (including work conscience) were removed, resulting in a final model with 11 components and 40 items.

Path analysis results (Table 7) revealed that behavioral factors had the strongest positive direct effect on social responsibility ( $\beta = 1.77$ ,  $p < 0.01$ ), followed by structural factors ( $\beta = 1.08$ ) and contextual factors ( $\beta = 0.29$ ). Moreover, contextual factors significantly influenced structural ( $\beta = 0.72$ ) and behavioral ( $\beta = 0.58$ ) factors, while structural factors strongly affected behavioral factors ( $\beta = 0.94$ ). The total variance explained in social responsibility was substantial.

## Conclusion and Discussion

The findings confirm that the three-pronged model provides a robust and comprehensive framework for understanding students' social responsibility. Among the three dimensions, behavioral factors—particularly organizational culture, employee motivation, and human relations—emerged as the most powerful predictors, underscoring the centrality of human capital in fostering responsible behaviors. This aligns with previous studies that highlighted the role of organizational culture and employee engagement in promoting social responsibility (Rim & Dong, 2018; Javadi et al., 2022). The significant impact of structural factors, such as strategy and technology, echoes the work of Chuanxing (2015) and Fazlollahi Ghomeshi (2015), who emphasized the need for supportive policies and up-to-date infrastructure.

## Ethical Considerations

All ethical protocols were strictly observed. Participants were informed about the study's objectives, assured of confidentiality, and provided written consent. Participation was voluntary, and respondents could withdraw at any time.

## Funding

This research has no funds.

## Authors' Contributions

Both authors contributed equally to the conception, design, data collection, analysis, and writing of the manuscript.

## Conflicts of Interest

There are no conflicts of interest

## Author's ORCID

Rashid Ahmadifar: <https://orcid.org/0000-0002-6401-6584>

Shobo Abdolmalaki: <https://orcid.org/0000-2345-0087-2651>

## References

- Alimardani, Z. (2020). Identifying the factors affecting the social responsibility of students. *The Second International Conference on Management, Global Business, Economics, Finance, and Social Sciences*, Mashhad. <https://www.civilica.com> (in Persian.)
- Baradaran Haghiri, M., Noorshahi, N., & Roshan, A. R. (2019). Conceptualizing university social responsibility in Iran. *Quarterly Journal of Research and Planning in Higher Education*, 25(3), 1–26. DOI: 10.52547/IRPHE.25.3.1 (in Persian.)
- Dehghanpour, A., Parsa, A., & Mehr Alizadeh, Y. (2015). Investigating the relationship between school size, school culture, and academic achievement. *Journal of Educational Sciences*, 22(1), 67–98. [https://education.scu.ac.ir/article\\_13820](https://education.scu.ac.ir/article_13820) (in Persian.)
- Eghdampour, R., Keshtiaray, N., & Esmacili, R. (2017). Identifying the factors affecting the social responsibility of students in the higher education system. *Qualitative Research in Curriculum*, 3(9), 139-169. (in Persian)
- Fairburn, S. M. (2011). Designing transformations: Schools of excellence. *Acta Astronautica*, 69(11), 1132-1142. DOI: 10.1016/j.actaastro.2011.07.006
- Fazlollahi Ghomshi, S. (2015). Students' responsibility: Influencing factors and priorities. *Culture in Islamic University*, 16(5), 327–346. [https://ciu.nahad.ir/article\\_291](https://ciu.nahad.ir/article_291) (in Persian.)
- Ghadami, M., & Kowsari, Z. (2013). The impact of e-government on social responsibility. *Management Studies in Improvement and Transformation*, 23(71), 75–104. <https://www.noormags.ir> (in Persian.)
- Hazelkorn, E. (2020). Higher Education in the Age of Populism: Public Good and Civic Engagement. *International Higher Education*, (100), 6–7. Retrieved from <https://ejournals.bc.edu/index.php/ihe/article/view/14209>
- Heinz, M., Juraneck, S., & Rau, H. A. (2012). Do women behave more reciprocally than men? Gender differences in real effort dictator games. *Journal of Economic Behavior & Organization*, 83(1), 105-110. DOI: 10.1016/j.jebo.2011.06.015
- Huang, Y. F., & Do, M. H. (2021). “Review of empirical research on university social responsibility”. *International Journal of Educational Management*. 35(3), 549-563. DOI: 10.1108/IJEM-10-2020-0449
- Jamiri, F., Zamani Moghaddam, A., & Jamali, A. (2022). Presenting a model of individual and professional responsibility of students. *Adolescent and Youth Psychological Studies*, 3(3), 454–464. <https://www.ensani.ir/fa/article/541528> (in Persian.)
- Javadi, M., Shiani, M., Mohseni Tabrizi, A. R., & Vadieh, S. (2022). Investigating the relationship between social distrust and citizenship irresponsibility. *Iranian Journal of Sociology*, 23(1), 147–170. [http://www.jsi-isa.ir/article\\_254895](http://www.jsi-isa.ir/article_254895) (in Persian.)
- Kline, R B. (2011). *Principles and practice of structural equation modeling*. New York: Guilford Press.
- Liu, C., & Zhu, X. (2017). Three approaches to cultivating college students' sense of social responsibility. In D. T. L. Shek & R. M. Hollister (Eds.), *University social responsibility and quality of life: A global survey of concepts and experiences* (Vol. 8, pp. 247–266). Springer. [Doi.org/10.1007/978-981-10-3877-8\\_14](https://doi.org/10.1007/978-981-10-3877-8_14)

- Morris, S. & Klesner, J. (2010) "Corruption and Trust: Theoretical Considerations and Evidence from Mexico". *Comparative Political Studies*, 43(10): 1258–1285. DOI: [10.1177/0010414010369072](https://doi.org/10.1177/0010414010369072)
- Moullin, M. (2004), "Eight Essentials of Performance Measurement". *International Journal of Health Care Quality Assurance*, 17(13): 110-112. DOI: [10.1108/09526860410532748](https://doi.org/10.1108/09526860410532748)
- Naranjo, V. & Jiménez, J. (2011). "Innovation or imitation? The role of organizational culture". *Management Decision*, 49(1): 55 – 72. DOI: [10.1108/00251741111094437](https://doi.org/10.1108/00251741111094437)
- Plano Clark, V. L., & Creswell, J. W. (2014). *Understanding Research: a consumer's guide*. Copyright 2015, by Pearson Education, Inc. Second edition.
- Rim, H. & Dong, C. (2018), "Trust and distrust in society and public perception of CSR: a cross-cultural study", *Social Responsibility Journal*, Vol. 14 No. 1; 1-19 .DOI: [10.1108/SRJ-01-2017-0016](https://doi.org/10.1108/SRJ-01-2017-0016)
- Sklair, L & Miller, D. (2010). Capitalist globalization, corporate social responsibility, and social policy. *Critical Social Policy*. DOI: [10.1177/0261018310367684](https://doi.org/10.1177/0261018310367684)
- Taghipour, H. A. (2016). The effect of organizational values on social responsibility and organizational belonging of primary school teachers in Mazandaran. *Biannual Journal of Curriculum and Educational Planning Research*, 6(2), 95–112. <https://search.isc.ac/inventory/8/1174944>. (in Persian.)
- Vallaey, F. (2013). Defining social responsibility: A matter of philosophical urgency for universities. Article in the Global university network for innovation. <https://www.guninetwork.org>
- Vizcaino ,FV, Martin, SL, Cardenas, JJ, Cardenas, M. (2021). "Employees' attitudes toward corporate social responsibility programs: The influence of corporate frugality and polychronicity on organizational capabilities". *Journal of Business Research*;124: 538-546. DOI: [10.1016/j.jbusres.2020.11.016](https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2020.11.016)
- Yousefi, A., Farhoudi Zadeh, M., & Lashkari Darbandi, M. (2012). Normative pressure of social commitment in Iran. *Applied Sociology*, 23(46), 179–192. <https://www.noormags.ir> (in Persian.)
- Zhou, G. (2022). "Good for managers, bad for shareholders? The effects of lone-insider boards on excessive corporate social responsibility". *Journal of Business Research*; 140: 370-383. <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0148296321008146>

## ارائه الگوی عوامل مؤثر بر مسئولیت اجتماعی دانشجویان (مورد مطالعه: دانشگاه فرهنگیان کردستان)

رشید احمدی فرا<sup>۱</sup>، شوبو عبدالملکی<sup>۲</sup>

\*۱- دانشیار جامعه‌شناسی، دانشکده علوم تربیتی، دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران. (نویسنده مسئول) [r.ahmadifar@cfu.ac.ir](mailto:r.ahmadifar@cfu.ac.ir)

۲- دکتری مدیریت آموزشی، مدرس دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران. [sh.abdolmalaki@gmail.com](mailto:sh.abdolmalaki@gmail.com)

### مقاله پژوهشی

چکیده

**زمینه و هدف:** هدف این پژوهش ارائه الگوی عوامل مؤثر بر مسئولیت اجتماعی دانشجویان دانشگاه فرهنگیان کردستان است.

**روش و داده‌ها:** رویکرد این پژوهش اکتشافی متوالی بود که با استفاده از روش تحلیل مضمون و روش پیمایش انجام شد. جامعه هدف بخش کیفی جهت تعیین شاخص‌های مرتبط با مسئولیت اجتماعی شامل ۲۰ نفر از اساتید و جامعه آماری بخش کمی شامل ۱۹۰۰ نفر از دانشجویان دانشگاه فرهنگیان کردستان بود که ۳۲۰ نفر با استفاده از فرمول کوکران و شیوه نمونه‌گیری تصادفی به عنوان نمونه تعیین شد.

**یافته‌ها:** بر اساس نتایج تحلیل داده‌ها در بخش کیفی، الگوی سه شاخگی شامل ۸ مقوله و سه مضمون فراگیر عوامل زمینه‌ای (منابع مالی، فیزیکی، خانواده)، عوامل ساختاری (ساختار سازمانی، استراتژی و تکنولوژی) و عوامل رفتاری (کارکنان و روابط انسانی) و متغیر مسئولیت اجتماعی شامل ۳ مقوله اخلاق حرفه‌ای، انتقادپذیری و یادگیری مادام‌العمر بود.

**بحث و نتیجه‌گیری:** نتایج داده‌های بخش کمی که با استفاده از تحلیل عاملی تأییدی و تحلیل مسیر و آزمون T تک نمونه‌ای انجام شد، حاکی از تأثیر مثبت عوامل به ترتیب رفتاری، ساختاری و زمینه‌ای بر مسئولیت اجتماعی دانشجویان بود.

**واژگان کلیدی:** دانشجویان، مدل سه شاخگی، مسئولیت اجتماعی، دانشگاه فرهنگیان.

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۷/۲۰

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۹/۲۹

ارجاع: احمدی فرا، ر. و عبدالملکی، ش. (سال). ارائه الگوی عوامل مؤثر بر مسئولیت اجتماعی دانشجویان (مورد مطالعه: دانشگاه فرهنگیان کردستان)، *مطالعات اجتماعی ایران*، ۱۹(۲)، ۸۴-۵۹. <https://doi.org/10.22034/jss.2026.2018092.1817>

## مقدمه و بیان مسأله

سازمان‌های هر جامعه در حوزه‌های مختلف اقتصادی، اجتماعی، محیطی، فرهنگی و آموزشی مسئولیت‌های مهمی در برابر ذینفعان خود دارند و این امر نشان‌دهنده ارتباط متقابل بین سازمان‌ها و ذینفعان به ویژه در زمینه مسئولیت و مسئولیت‌پذیری است (ویزکاینو<sup>۱</sup>، ۲۰۲۱). از جمله دغدغه‌های مسؤلان و برنامه‌ریزان هر سازمان، بسترسازی مناسب برای ارتقاء مسئولیت‌پذیری در کارکنان می‌باشد تا ضمن داشتن مسئولیت‌پذیری بتوانند با رعایت اصول اخلاقی برای سازمان مزیت رقابتی ایجاد نمایند (ژئو<sup>۲</sup>، ۲۰۲۲).

پیاده‌سازی مسئولیت اجتماعی در سطح سازمان از جمله ساز و کارها و یا راهبردهای مؤثر در این خصوص است. در واقع امروزه سازمان‌ها علاوه بر انجام وظایف سنتی خود به انجام فعالیت‌های دیگری نیز مکلف شده‌اند، که هدف این فعالیت‌ها، پاسخگویی به انتظارات جامعه است و از آن به عنوان مسئولیت اجتماعی سازمان یاد می‌شود. مدیریت مؤثر مدیریتی است که از محدوده اندیشه سازمان خود را رها ساخته و به جامعه و محیط‌های وسیع‌تری می‌اندیشد، چرا که نه سازمان‌ها می‌توانند خود را از جامعه جدا کنند و نه جامعه می‌تواند بدون سازمان‌ها تداوم یابد (وظیفه دوست و همکاران، ۱۳۹۴).

نهاد آموزش عالی به عنوان بخشی از نهادهای اجتماعی، با پرورش نیروی انسانی آگاه به مسئولیت‌های اجتماعی در کنار مسئولیت‌های حرفه‌ای تأثیر غیر قابل‌انکاری در توسعه اجتماعی جوامع خواهد داشت، دست‌یابی به جامعه مدنی و دموکراسی اجتماعی فقط با وجود شهروندانی آگاه به حقوق مدنی و مسئولیت‌پذیر اجتماعی ممکن خواهد بود (اقدام‌پور و همکاران، ۱۳۹۶). مشروعیت دانشگاه با انجام دادن مسئولیت اجتماعی آن حاصل می‌شود و انتظار می‌رود دانش دانشگاه بر رفاه اجتماعی تأثیر داشته باشد، در توسعه و رفاه بشر و در پایداری زیست‌بوم سهمی داشته باشد و نقش خود را در پاسخ‌گویی و فهم سفارش‌های خاموش اجتماعی انجام دهد. این امر از طریق احساس مسئولیت اجتماعی و مشارکت‌های داوطلبانه و غیرانتفاعی تقویت می‌شود (هازلکورن<sup>۳</sup>، ۲۰۲۰).

در شرایط جامعه مدرن ناپایدار کنونی، لزوم توجه به گسترانیدن مسئولیت اجتماعی شهروندان و خصوصاً جوانان و نوجوانان و دانشجویان بیش از پیش اهمیت یافته است (هارلانو و همکاران<sup>۴</sup>، ۲۰۱۹). آن‌چه امروزه دامنگیر سازمان‌ها، نهادهای دولتی یا خصوصی است و جوامع از آن رنج می‌برند مسئولیت‌گریزی است که متأسفانه این معضل همواره در حال رشد بوده و به عنوان یک تهدید جدی برای جوامع مطرح است که اگر به موقع مورد بررسی و توجه قرار نگیرد علاوه بر آسیبی که بر حیات نظام اجتماعی وارد می‌نماید، مسائل و آسیب‌های اجتماعی متنوع و حتی نوظهوری را به وجود خواهد آورد (موریس و کلیسنر<sup>۵</sup>، ۲۰۱۰).

با توجه به این‌که همه سازمان‌ها با جامعه در ارتباط هستند، مسئولیت اجتماعی صرف‌نظر از اندازه، بخش یا سازمان، به موضوع اجتناب‌ناپذیری تبدیل شده است. با این‌وصف، آزادجا که این موضوع برای بسیاری از سازمان‌ها ناشناخته است، لذا برای مقابله با چالش‌های پیش‌رو به خوبی مجهز نیستند (قدمی و کوثری، ۱۳۹۲). واژه مسئولیت اشاره به حس وظیفه‌شناسی، پاسخ‌گو بودن و تعهد دارد. مسئولیت‌پذیری اجتماعی از منظر جامعه‌شناختی در سه سطح خرد، میانی و کلان مطرح شده است. در سطح

1. Vizcaino

2. Zhou

3. Hazelkom

4. Harlanova et al.

5. Morris &amp; Klesner

خرد مسئولیت پذیری اجتماعی به عنوان احساس تعهد و کنشی که تک تک افراد در قالب نقش های خود نسبت به یکدیگر دارند، در نظر گرفته می شود. در سطح میانی در ارتباط با گروه، سازمان مطرح می گردد. در سطح کلان در نظام جهانی مطرح می شود (سکلایر و میلر<sup>۱</sup>، ۲۰۱۰). همچنین پدیده سازمان و مدیریت را می توان بر حسب عوامل زمینه‌ای، ساختاری و رفتاری (عوامل سه شاخگی) بررسی و تجزیه و تحلیل نمود. هیچ پدیده ای نمی تواند خارج از تعامل این سه دسته در هیچ سازمانی انجام شود (دهقان پور و همکاران، ۱۳۹۴).

از آن جا که مسئولیت پذیری دانشجویان نمود عینی نحوه عملکرد و رفتار متولیان امور فرهنگی و تربیتی به ویژه اساتید و کارکنان دانشگاه هاست، لذا بررسی عوامل مؤثر بر این مهم از ضروریات می باشد. با توجه به مطالعات موجود، تحقیقاتی در زمینه شناسایی عوامل سه شاخگی به صورت موردی در عملکرد سازمانی از جمله دانشگاه علوم پزشکی و یا تأثیر این عوامل بر نوآوری اجتماعی در برخی سازمان ها انجام شده است، در بیشتر مطالعات موجود تأثیر عوامل رفتاری بر مسئولیت اجتماعی دانشجویان بررسی شده است، وجه تمایز این مطالعه با سایر پژوهش ها در این است که به شناسایی و ارائه الگو بر اساس هر سه عامل سه شاخگی پرداخته و تأثیر این سه عامل بر مسئولیت اجتماعی دانشجویان دانشگاه فرهنگیان را مورد بررسی قرار داده است.

دانشگاه فرهنگیان در افق چشم انداز با هویت مأموریت گرای حرفه ای، به عنوان رکن تحول و تعالی آموزش و پرورش معرفی شده است که یکی از ویژگی های مؤکد در این سند روحیه تعاون و مسئولیت‌پذیری اجتماعی است. مفهوم نهادی مسئولیت اجتماعی دانشگاه هنوز در ایران ظهوری ندارد؛ به عبارت دیگر، دانشگاه‌های ایرانی در طیف توسعه دانشگاه مدنی در مواردی در دوره جنینی و در نمونه هایی در حال ورود به مرحله پایداری قرار دارند، چراکه اهتمام دانشگاهها هنوز بر آموزش و پژوهش به شیوه سنتی است، استراتژی مشخصی برای مسئولیت اجتماعی وجود ندارد یا به فعالیت فردی بستگی دارد که گاه به کشمکش نهاد و فرد منتهی می شود (برادران حقیر و همکاران، ۱۳۹۸). این پژوهش درصدد است الگوی عوامل مؤثر بر مسئولیت اجتماعی دانشجویان دانشگاه فرهنگیان را بر اساس مؤلفه‌های شناسایی شده تدوین و میزان تأثیر مؤلفه های شناسایی شده را بر مسئولیت اجتماعی دانشجویان بررسی نماید.

### پیشینه تجربی

مسئولیت اجتماعی عبارت است از تعهد برای کمک به توسعه سازمان از طریق کار تیمی با همکاران، مدیران، ارباب رجوعان، نهادهای محلی و عمومی و در کل تمامی ذینفعان برای بهبود کیفیت زندگی با استفاده از روش‌هایی که هم برای سازمان و هم برای توسعه جامعه مفید و مثمرتر است. سازمان‌ها مسئولیت اجتماعی را نوعی استراتژی می‌بینند که باعث می‌شود در فضای خدمت‌رسانی به شدت رقابتی، بر اعتبارشان افزوده شود و سهم آنها را در ارائه خدمت مناسب نسبت به دیگر سازمان‌ها فزونی دهند. همچنین دولت‌ها نیز به مسئولیت اجتماعی از منظر تقسیم وظایف و مسئولیت‌ها بین خود و سازمان‌ها و حرکت در جهت توسعه پایدار نگاه می‌کنند (شوارتز و کارول<sup>۲</sup>، ۲۰۱۷). شهروندی یک ایده دوجانبه و یک ایده اجتماعی است و صرفاً مجموعه حقوقی که فرد را از تعهد به دیگران رها کند، نیست؛ بلکه برای تحقق این حقوق به مکانیسمی از تکالیف و وظایف شهروندی نیاز دارد. از طرفی مسئولیت‌گریزی‌های شهروندی، فرار یا دور زدن‌های تکالیف محوله است، که امروزه در رفتارهای شهروندان در امور شهری و مشارکت‌پذیری‌های ضعیف شده مشاهده می‌شود (جوادی و همکاران، ۱۴۰۱). یک فرد مسئولیت‌پذیر اجتماعی به

1 Sklair and Miller.

2 . Schwartz and Carroll

شیوه ای اخلاقی با خود و دیگران رفتار می کند و تأثیر تصمیمات و اقدامات خود را بر محیط خود در نظر می گیرد ( جونز و اورگان<sup>۱</sup>، ۲۰۲۰).

در ادبیات جامعه شناسی مفهوم تعهد و مسئولیت اجتماعی مترادف هم به کار رفته اند و در یک فضای مفهومی مشترک تعریف شده اند. غالباً مفهوم تعهد یا مسئولیت اجتماعی، ناظر به باور یا نظریه ای اخلاقی است که معتقد است هر سازمان یا فردی موظف است تا چنان عمل نماید که به جامعه بیشترین نفع را برساند. این مسئولیت می تواند فعالانه از طریق انجام فعالیت هایی باشد که مستقیماً در راستای ارتقای اهداف جامعه اند یا منفعلانه و به صورت شرکت نکردن در فعالیت های مضر اجتماعی باشد. تعهد اجتماعی به عنوان یکی از عوامل اتحاد نظم و پای بندی به اصول شناخته می شود که می تواند کارکردهایی داشته باشد که برای هر جامعه ای حیاتی و مهم است. تعهد در میان دانشجویان، باعث انسجام اجتماعی و عدم تعهد آنان نسبت به نقش ها و مسئولیت هایشان، باعث تزلزل پایه های زندگی در هر نهاد اجتماعی می شود. تعهد باعث می شود که دانشجویان نسبت به وظایف و مسئولیت های خود بدون وجود عامل کنترل خارجی حساس باشند. وجود تعهد اجتماعی در یک جامعه باعث افزایش مشارکت های داوطلبانه، ایجاد همدلی و برقراری نظم در جامعه و پای بندی به اصول جامعه می گردد (یوسفی و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۸۰). رشد و پیشرفت هر جامعه ای در گرو انسان های مسئولیت پذیر است. اشخاص مسئولیت پذیر پاسخگو هستند و به علت پاسخگو بودن قابل اعتمادترند. در این صورت است که جامعه نیز مسئولیت های بزرگتری به این افراد می دهد. به خصوص افرادی که بر اساس تحصیلات دانشگاهی خود دارای تخصص هستند (هیونگ و دو<sup>۲</sup>، ۲۰۲۱). بی توجهی دانشگاه به مسئولیت اجتماعی در هر یک از ابعاد آن نتایجی مخرب به دنبال دارد، از جمله نبود هوشمندی، نبود آموزش های اخلاقی و شهروندی، آموزش فقط برای استخدام، نبود پژوهش مبتنی بر نیاز اجتماعی، نبود پاسخگویی به اجتماع، نبود دموکراسی و شفافیت، سوءاستفاده های بازارکار و فقر در اقدامات محیط زیستی ناشی از بی تفاوتی به مسئولیت اجتماعی دانشگاهیان است (والایز<sup>۳</sup>، ۲۰۱۵).

ریم و دانگ<sup>۴</sup> (۲۰۱۸) در مطالعه ای، اعتماد در جامعه را عاملی مهم در مسئولیت اجتماعی افراد و انجام وظایف بشر دوستانه معرفی کرده است. چوانسنگ<sup>۵</sup> (۲۰۱۵) مسئولیت پذیری اجتماعی دانشجویان را یادگیری محور می داند، دانشگاه موظف است تنوع وسیعی از فرصت های یادگیری را برای پرورش حس مسئولیت پذیری اجتماعی دانشجویان ایجاد کند. همچنین مسئولیت پذیری اجتماعی دانشجویان واقعیت محور است، دانشجویان قصد دارند تلاش های آگاهانه ای را به انجام برسانند. مسئولیت پذیری اجتماعی دانشجویان آینده محور است و بر این موضوع متمرکز شده که چگونه فارغ التحصیلان دانشگاهی در آینده مسئولیت پذیری اجتماعی شان را می پذیرند و به انجام می رسانند. در نهایت اینکه مسئولیت پذیری اجتماعی دانشجویان با تردید و عدم قطعیت مشخص شده است که با ویژگی آینده محور بودن در ارتباط است.

جوادی و همکاران (۱۴۰۱) در یک مطالعه نشان دادند که میزان مسئولیت گریزی شهروندی در بین پاسخ گویان از حد متوسط بالاتر و نزدیک به زیاد و میزان بی اعتمادی اجتماعی نیز از سطح متوسط به بالا است، که بیشتر بعد بی اعتمادی سازمانی را شامل می شود. همچنین نتایج حاکی از رابطه معنادار بین بی اعتمادی اجتماعی با میزان مسئولیت گریزی شهروندی بود. نتایج مطالعه

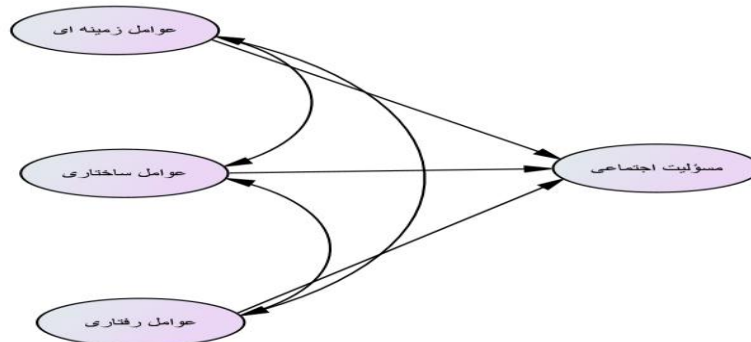
1. Johne and Organ
2. Huang & Do
3. Vallaey
4. Rim and Dong
5. Chuansheng

جمیری (۱۴۰۱) نشان داد که مسئولیت پذیری فردی و حرفه ای دانشجویان دارای مؤلفه های متعددی است که برنامه ریزان نظام آموزش عالی می توانند در جهت ارتقای آن و بهبود فرهنگ مسئولیت پذیری بدان توجه کنند.

علیمردانی (۱۳۹۹) در مطالعه ای، مسئولیت پذیری اجتماعی دانشجویان را متأثر از رضایت، تعهد اجتماعی و سرمایه اجتماعی، آنان برشمرده است. اقدام پور و همکاران (۱۳۹۶) در شناسایی عوامل اثرگذار بر مسئولیت پذیری اجتماعی دانشجویان نظام آموزش عالی، عمده ترین عوامل اثرگذار بر مسئولیت پذیری اجتماعی دانشجویان آموزش عالی را، توسعه اجتماعی، سرمایه اجتماعی، رضایت اجتماعی و تعهد اجتماعی معرفی کرده اند که وجود یا فقدان هر کدام از عوامل می تواند بر سطح مسئولیت پذیری اجتماعی دانشجویان تأثیرگذار باشد. فضل الهی قمشی (۱۳۹۴) در مطالعه خود، اعتماد اساتید بر توانمندی ها و تلاش دانشجویان، نحوه برخورد اساتید با تکالیف درسی دانشجویان، میزان مسئولیت پذیری مدیران و کارکنان و اساتید دانشگاه، برنامه های درسی پنهان، اعمال و رفتار استادان، کارکنان، نحوه ارزشیابی اساتید از دانشجویان، مسئولیت پذیری والدین در قبال فرزندان، عدالت آموزشی و پرهیز از تبعیض اساتید، مشارکت دانشجویان در کارهای گروهی، برنامه ریزی و تصمیم گیری ها، احساس امنیت اجتماعی دانشجویان را به ترتیب از اولویت دارترین عوامل در مسئولیت پذیری دانشجویان معرفی کردند.

### ملاحظات نظری

بر پایه ادبیات نظری، الگوها و رویکردهای مطرح شده در زمینه عوامل زمینه ای، ساختاری، رفتاری و مسئولیت اجتماعی دانشجویان، شکل ۱ مدل نظری پژوهش را نشان می دهد.



شکل ۱. مدل نظری پژوهش

## روش و داده‌های پژوهش

در این پژوهش از روش تحقیق آمیخته اکتشافی متوالی<sup>۱</sup> استفاده شد. در مرحله اول، از تحلیل مضمون جهت شناسایی مولفه‌های مدل و مسئولیت اجتماعی استفاده شد. پس از آن که پدیده مورد بررسی از بین تجارب تعدادی از مشارکت کنندگان به طور کیفی کاوش و ابعاد گوناگون آن شناسایی گردید، گویه‌های مختلفی نشانگر هر یک از مؤلفه‌های آن پدیده در قالب ابزار سنجشی کمی تدوین شدند. در مرحله دوم، ابزار پس از اعتبار بخشی به صورت کمی جهت آزمون مورد استفاده قرار گرفت. در این مدل، تأکید بر بعد کیفی پژوهش است (پلانو کلارک و کرسول<sup>۲</sup>، ۲۰۱۴). مصاحبه شونده‌گان این پژوهش اعضاء هیات علمی دانشگاه فرهنگیان کردستان بودند که ۲۰ نفر با استفاده از نمونه‌گیری هدفمند و بر مبنای اشباع نظری<sup>۳</sup> انتخاب شدند. مصاحبه‌ها به صورت نیمه ساختاریافته و فردی در محل کار اساتید انجام شد. مصاحبه‌ها رو در رو بود که با طرح پرسش‌های بازبین در فاصله زمانی ۶۵ تا ۷۵ دقیقه انجام شد؛ گاه مصاحبه‌ها به منظور به اشتراک گذاری یافته‌های مقدماتی، تکمیل، اصلاح و جرح و تعدیل داده‌ها تکرار می‌شدند. تمام مشارکت کنندگان از قبل و به وسیله پست الکترونیکی در جریان هدف و سؤالات مصاحبه قرار گرفته و پس از پیگیری تلفنی و اعلام موافقت افراد و تعیین مکان و زمان ملاقات، مصاحبه برگزار شد. مشخصات مصاحبه شونده‌گان در جدول ۱ آمده است.

جدول ۱. مشخصات مصاحبه شونده‌گان

ردیف	مصاحبه شونده	جنسیت	رشته	سابقه (سال)
۱	الف	مرد	ادبیات فارسی	۱۲
۲	ب	مرد	ادبیات فارسی	۸
۳	پ	مرد	ادبیات فارسی	۱۰
۴	ت	مرد	ادبیات فارسی	۷
۵	ث	مرد	ادبیات فارسی	۹
۶	ج	زن	ادبیات فارسی	۵
۷	چ	مرد	علوم تربیتی	۱۴
۸	ح	مرد	علوم تربیتی	۱۱
۹	خ	مرد	علوم تربیتی	۶
۱۰	د	زن	علوم تربیتی	۸
۱۱	ذ	زن	علوم تربیتی	۴
۱۲	ر	مرد	الهیات	۱۲
۱۳	ز	مرد	الهیات	۱۰
۱۴	س	مرد	الهیات	۱۳
۱۵	ش	مرد	روانشناسی	۹
۱۶	ص	مرد	روانشناسی	۷
۱۷	ض	زن	روانشناسی	۵
۱۸	ط	مرد	علوم اجتماعی	۱۱
۱۹	ع	زن	ریاضی	۶
۲۰	غ	زن	ریاضی	۸

- 1 . exploratory sequential design
- 2 . Plano Clark & Creswell
- 3 . Theoretical Saturation

در این پژوهش با توجه به اهداف، سؤالات و متغیرهای تحقیق، در مرحله اول این پژوهش از روش مصاحبه با متخصصین، بررسی پیشینه و مطالعه منابع و متون به شیوه همسو سازی برای دست یابی به مفاهیم، عبارات و واژه های کلیدی مرتبط با عوامل، ملاک ها و نشانگرهای عوامل مؤثر بر مسئولیت اجتماعی بر اساس مدل سه شاخگی استفاده شد و داده های کیفی اولیه حاصل گردید. جهت تجزیه و تحلیل داده های کیفی از روش تحلیل مضمون<sup>۱</sup> یا تم استفاده شد. تحلیل تم در طی دو مرحله انجام شد: در مرحله اول، مضامین پایه مشخص شدند در این مرحله واحد تحلیل به صورت سطر به سطر یا عبارت به عبارت بود. در مرحله دوم، مضامین سازمان دهنده مشخص شدند در این مرحله مقوله و موارد ایجاد شده در مضامین پایه به صورت یک شبکه مرتبط به هم ایجاد گردید. با استفاده از روش مطالعه موردی کیفی، مضامین فراگیر (عوامل)، مضامین سازمان دهنده (ملاک ها) و مضامین پایه (نشانگرها) و در نتیجه چارچوب اولیه عوامل مؤثر بر مسئولیت اجتماعی دانشجویان بر اساس مدل سه شاخگی شکل گرفت.

جامعه آماری بخش کمی شامل ۱۹۰۰ نفر از دانشجویان پسر و دختر شاغل به تحصیل در دانشگاه فرهنگیان کردستان در سال تحصیلی ۱۴۰۲-۱۴۰۱ می باشد. از این میان با استفاده از فرمول کوکران تعداد ۳۲۰ نفر به عنوان نمونه به شیوه تصادفی انتخاب و پرسشنامه ها را تکمیل کردند. برای بررسی روایی پرسشنامه از روش تحلیل عاملی اکتشافی با استفاده از نرم افزار SPSS استفاده شد. خروجی اول مربوط به شاخص KMO و آزمون بارتلت<sup>۲</sup> است. در این پژوهش مقدار شاخص KMO، ۰/۸۶ شده که بیشتر از ۰/۵ بوده و نشان می دهد تعداد نمونه برای تحلیل عاملی مناسب است. همچنین در مورد آزمون بارتلت، از آنجایی که مقدار سطح معناداری محاسبه شده از ۰/۰۵ کمتر است، بنابر این فرض شناخته شده بودن ماتریس همبستگی رد می شود و بیان کننده این است که تحلیل عاملی برای شناسایی ساختار موجود مناسب است. در خروجی بعدی یعنی جدول واریانس تبیین شده کل، نتایج نشان می دهد که سه عامل به عنوان سرگروه به دلیل مقدار اشتراکی اولیه بیشتر از ۱، در مدل باقی مانده اند و در مجموع ۰/۹۳، تغییرات مسئولیت اجتماعی دانشجویان را تبیین می کنند. در خروجی بعدی که جدول بارهای عاملی پس از چرخش است، مشخص شده که هر شاخص به کدامیک از سه عامل استخراج شده تعلق دارد و تغییرات آن را بیشتر تبیین می کند. برای بررسی برازش سؤال های پرسشنامه نیز از تحلیل عاملی تأییدی استفاده و از این راه می توان سؤالاتی که برازش مدل را خدشه دار می کنند شناسایی و از فرایند تحلیل های بعدی حذف کرد.

### یافته‌های پژوهش

#### یافته های بخش کیفی

#### مولفه های مدل سه شاخگی

در این بخش جهت شناسایی مؤلفه های مدل سه شاخگی، از روش همسوسازی داده های چندگانه و از سه ضلع استفاده شده است:

الف) جمع آوری مبانی نظری، اصول زیربنایی مربوط به متغیرها و ارتباط بین آنها،

1 . Theme analysis

ب) تحقیقات انجام شده در حوزه متغیرهای عوامل سه شاخگی و

ج) مصاحبه با افراد کانونی (آگاهی دهندگان کلیدی).

به منظور شکل گیری ضلع اول مثلث همسوسازی، مسئولیت اجتماعی و عوامل سه شاخگی مورد بررسی قرار گرفت. ضلع دیگر، بررسی سوابق پژوهشی بود که به این منظور محقق به بررسی پژوهش های انجام شده در داخل و خارج از کشور در مورد تأثیر عوامل سه شاخگی موثر بر مسئولیت اجتماعی پرداخت، از جمع بندی ۲ مرحله ذکر شده چارچوب اولیه ابزار تحقیق تدوین گردید. پس از شکل گیری چارچوب اولیه مبتنی بر مبانی نظری و پیشینه پژوهشی، چارچوب مذکور به انضمام پرسشنامه سنجش کفایت و تناسب، جهت سنجش روایی صوری و محتوایی، در اختیار ۲۰ نفر از آگاهی دهندگان کلیدی (اساتید) قرار گرفت. لازم به ذکر است علاوه بر توزیع پرسشنامه کفایت و تناسب و تجزیه و تحلیل آن، نظرات پیشنهادی مکتوب (نظرات درج شده در پرسشنامه) و شفاهی (مصاحبه حضوری) آگاهی دهندگان کلیدی جمع آوری شد و مورد بحث و بررسی قرار گرفت. داده های حاصل از مصاحبه با استفاده از روش تحلیل مضمون و به صورت توصیفی - تفسیری مورد پردازش قرار گرفت. سپس بر اساس آن و مراجعه و جستجوی مجدد (تکمیلی) در مبانی نظری و سوابق پژوهشی، تغییراتی در ابزار اولیه تدوین شده صورت گرفت و سرانجام با مراجعه مجدد و مصاحبه و مباحثه با برخی آگاهی دهندگان کلیدی، مقیاس ارزیابی عوامل مؤثر بر مسئولیت اجتماعی دانشجویان بر اساس مدل سه شاخگی تدوین شد. جدول ۲ مضامین فراگیر، سازمان دهنده و پایه شناسایی شده مدل سه شاخگی و مسئولیت اجتماعی را نشان می دهد.

جدول ۲: مضامین فراگیر، سازمان دهنده و پایه شناسایی شده مدل سه شاخگی و مسئولیت اجتماعی

مضامین فراگیر	مضامین سازمان دهنده	مضامین پایه
عوامل زمینه ای	منابع مالی	اعتبار جهت اجرای کارگاه های آموزشی، تناسب بودجه با نیازهای آموزشی، تناسب بودجه با نیازهای پژوهشی، تناسب بودجه با فعالیت های مکتب، رضایت از پرداخت حقوق، بودجه تشویق و ترغیب، تسهیلات شرکت در همایش های علمی
	منابع فیزیکی	مکان مناسب آموزشی، امکانات رفاهی مناسب، وجود امکانات مناسب (سخت افزار و نرم افزار)
	خانواده	تعامل خانواده با دانشگاه، سبک تربیتی خانواده، سطح تحصیلات والدین، وضعیت اقتصادی خانواده
عوامل ساختاری	ساختار سازمانی	تصویب قوانین و آیین نامه های تسهیل کننده، انتخاب مدیران و کارکنان بر اساس ضوابط، تجدید نظر در قوانین و مقررات، تمرکز زدایی و اعطای اختیارات به دانشگاهها
	استراتژی	کیفیت منابع کتابخانه ای، تناسب برنامه های درسی با نیازهای آموزشی، افزایش تجهیزات رایانه ای
	جذب و نگهداری	به کارگیری مدیران و کارکنان متخصص، تخصص اساتید، تقویت امکانات ورزشی تفریحی
عوامل رفتاری	تکنولوژی	استفاده بهینه از فناوری اطلاعات، تقویت هوشمندسازی، آموزش استفاده از سخت افزار و نرم افزار، دسترسی آسان به شبکه بین المللی اینترنت
	فرهنگ سازمانی	زمینه فرهنگی متناسب با جامعه ایرانی، تقویت ارزشهای اسلامی، افزایش استقلال و خودباوری، احترام به تفاوت های فرهنگی
	کارکنان	اهمیت دادن به جایگاه، تقویت رویکرد کارآفرینی، افزایش استفاده بهینه از تجهیزات، توجه به عوامل معیشتی
	روابط انسانی	تقویت انسجام گروهی، ایجاد جو مثبت، تقویت انگیزه های درونی

اخلاق حرفه ای	امانت دار بودن در اسرار کاری، اعتماد سازی، رعایت شئونات، پاسخگو بودن، تعدیل خواسته های خود به نفع دیگران
انتقادپذیری	گوش دادن به صداهای مخالف، دوری از تعصب، عدم قضاوت یکطرفه
وجدان کاری	رضایت خاطر از کار، دقت عمل، انجام کارها به نحو احسن
یادگیری مادام العمر	تحول نگاه از مدرک گرایی به یادگیری، استفاده از تجارب موفق، توجه بیشتر به تحقیق و پژوهش

در بخش مضامین پایه ۴۳ مضمون، در بخش مضامین سازمان دهنده ۱۴ مضمون (منابع مالی، فیزیکی، خانواده، ساختار سازمانی، استراتژی، جذب و نگهداری، تکنولوژی، فرهنگ سازمانی، کارکنان، روابط انسانی، اخلاق حرفه ای، انتقادپذیری، وجدان کاری و یادگیری مادام العمر) و در بخش مضامین فراگیر ۳ مضمون مدل سه شاخگی در قالب عوامل زمینه ای، عوامل ساختاری، عوامل رفتاری و مضمون مسئولیت اجتماعی شناسایی شدند که به طور مختصر بررسی می شوند:

### مدل سه شاخگی

#### - عوامل زمینه‌ای

این عوامل به بسترها و زیرساخت‌های اولیه‌ای اشاره دارد که برای پیاده‌سازی مسئولیت اجتماعی در دانشگاه ضروری هستند و خارج از کنترل مستقیم برنامه‌ریزان کوتاه‌مدت دانشگاه هستند.

#### ۱. منابع مالی

به تأمین بودجه کافی و متناسب برای اجرای برنامه‌های آموزشی، پژوهشی و فعالیت‌های جانبی مرتبط با مسئولیت اجتماعی اشاره دارد. همچنین شامل مشوق‌های مالی و تسهیلات برای توسعه علمی است.

"یکی از بزرگ‌ترین چالش‌های ما برای برگزاری کارگاه‌های آموزشی مهارت‌محور برای دانشجویان، کمبود بودجه است. متأسفانه بودجه مصوب سالانه حتی پاسخگوی نیازهای حداقلی ما نیست، چه برسد به برنامه‌های مکمل و خلاقانه." (مصاحبه‌شونده ج، مرد، علوم تربیتی، ۱۴ سال سابقه)

#### ۲. منابع فیزیکی

شامل فضاهای کالبدی مناسب (کلاس‌ها، سالن‌ها)، امکانات رفاهی و زیرساخت‌های سخت‌افزاری و نرم‌افزاری است که بستر لازم برای انجام فعالیت‌های مسئولیت‌محور را فراهم می‌کنند.

"ما برای برگزاری یک رویداد علمی-اجتماعی، واقعاً با مشکل فضا مواجهیم. کلاس‌ها کوچک و قدیمی هستند و امکاناتی مانند ویدئوپروژکتور یا اینترنت پرسرعت به‌طور مداوم با مشکل مواجه می‌شود. این موضوع انگیزه را برای فعالیت‌های فوق‌برنامه کم می‌کند." (مصاحبه‌شونده ج، زن، ادبیات فارسی، ۵ سال سابقه)

#### ۳. خانواده

به نقش و تأثیر خانواده از نظر سبک تربیتی، سطح تحصیلات، وضعیت اقتصادی و میزان تعامل با دانشگاه بر نگرش و عملکرد دانشجویان در حوزه مسئولیت‌پذیری اجتماعی اشاره دارد.

"خیلی از دانشجویانی که ما می‌بینیم، دغدغه‌های اجتماعی را از خانواده‌شان به ارث برده‌اند. خانواده‌ای که سطح تحصیلات بالاتری دارد یا با دانشگاه تعامل بیشتری دارد، فرزندش را برای مشارکت در امور اجتماعی و مسئولیت‌پذیری بیشتر تشویق می‌کند." (مصاحبه‌شونده ر، مرد، الهیات، ۱۲ سال سابقه)

### - عوامل ساختاری

این عوامل به چارچوب‌ها، قوانین و ساختارهای مدیریتی اشاره دارد که بستر را برای بروز رفتارهای مسئولانه فراهم کرده و جهت‌دهی می‌کنند.

#### ۱. ساختار سازمانی

به چگونگی طراحی قوانین، آیین‌نامه‌ها، فرآیندهای تصمیم‌گیری و نحوه انتخاب مدیران اشاره دارد. ساختاری که از تمرکززدایی و قوانین تسهیل‌کننده بهره می‌برد، بستر مناسب‌تری برای مسئولیت اجتماعی است.

"تا وقتی تصمیم‌گیری‌های کلان آموزشی و پژوهشی در وزارتخانه متمرکز است، دانشگاه نمی‌تواند متناسب با نیازهای بومی و اجتماعی خودش حرکت کند. باید به دانشگاه‌ها اختیار عمل بدهند تا بتوانند در قبال جامعه خود پاسخگو باشند." (مصاحبه‌شونده ط، مرد، علوم اجتماعی، ۱۱ سال سابقه)

#### ۲. استراتژی

به جهت‌گیری‌ها و برنامه‌های کلان دانشگاه مانند کیفیت منابع اطلاعاتی، تناسب برنامه‌های درسی با نیازهای جامعه و به‌روزرسانی تجهیزات اشاره دارد که محتوای فعالیت‌های مسئولیت‌محور را شکل می‌دهد.

"برنامه‌های درسی ما بسیار قدیمی و نظری است. اگر بخواهیم دانشجویان برای حل مسائل واقعی جامعه آماده شوند، باید محتوای درس را با نیازهای روز و مهارت‌های عملی منطبق کنیم. متأسفانه در این زمینه استراتژی مشخصی نداریم." (مصاحبه‌شونده د، زن، علوم تربیتی، ۸ سال سابقه)

#### ۳. جذب و نگهداری

بر کیفیت نیروی انسانی اعم از مدیران، اساتید و کارکنان تمرکز دارد. وجود افراد متخصص، متعهد و باانگیزه و همچنین فراهم کردن امکانات رفاهی و ورزشی برای حفظ آن‌ها، از ارکان اصلی مسئولیت‌پذیری سازمانی است.

"برای ارتقای مسئولیت‌پذیری در دانشگاه، باید بتوانیم اساتید و مدیران متخصص و متعهد جذب کنیم. متأسفانه گاهی اوقات جذبها بر اساس رابطه است تا تخصص، و نتیجه آن بی‌میلی به کارهای فراتر از وظیفه است." (مصاحبه‌شونده ح، مرد، علوم تربیتی، ۱۱ سال سابقه)

#### ۴. تکنولوژی

به استفاده بهینه از فناوری اطلاعات، هوشمندسازی فرآیندها، آموزش کار با تجهیزات و دسترسی به شبکه‌های علمی بین‌المللی اشاره دارد که کارایی و اثربخشی فعالیت‌ها را افزایش می‌دهد.

"اگر دسترسی به اینترنت پرسرعت و پایگاه‌های علمی بین‌المللی برای همه دانشجویان و اساتید فراهم باشد، هم کیفیت پژوهش‌ها بالاتر می‌رود و هم می‌توانیم با دنیا ارتباط بگیریم و تجارب موفق را منتقل کنیم. این زیرساخت‌ها برای مسئولیت اجتماعی ضروری است." (مصاحبه‌شونده ع، زن، ریاضی، ۶ سال سابقه)

### - عوامل رفتاری

این عوامل به نگرش‌ها، ارزش‌ها و تعاملات انسانی در محیط دانشگاه اشاره دارد که منجر به بروز رفتارهای مسئولانه می‌شود.

#### ۱. فرهنگ سازمانی

به مجموعه ارزش‌ها، باورها و هنجارهای حاکم بر دانشگاه شامل ارزش‌های اسلامی-ایرانی، خودباوری، استقلال‌طلبی و احترام به تنوع‌های فرهنگی اشاره دارد.

"ما در دانشگاه باید به دانشجویان یاد بدهیم که به تفاوت‌های فرهنگی و قومیتی احترام بگذارند و در عین حال به هویت اسلامی-ایرانی خود افتخار کنند. این فرهنگ است که می‌تواند جامعه‌ای مسئول و متعهد بسازد." (مصاحبه‌شونده ث، مرد، ادبیات فارسی، ۹ سال سابقه)

#### ۲. کارکنان

به نقش و ویژگی‌های کارکنان دانشگاه از جمله احساس ارزشمندی، نگرش کارآفرینانه، استفاده بهینه از امکانات و توجه به مسائل معیشتی آن‌ها اشاره دارد.

"وقتی خود کارمند یا استاد از نظر معیشتی دغدغه داشته باشد و احساس کند که جایگاهش در دانشگاه دیده نمی‌شود، طبیعی است که انگیزه‌ای برای کارآفرینی یا استفاده خلاقانه از تجهیزات نداشته باشد. باید اول به فکر کارکنان بود." (مصاحبه‌شونده ص، مرد، روانشناسی، ۷ سال سابقه)

#### ۳. روابط انسانی

بر کیفیت تعاملات بین افراد در دانشگاه تأکید دارد. انسجام گروهی، جو مثبت و انگیزه‌های درونی از مؤلفه‌های کلیدی برای ایجاد فضایی مسئولیت‌پذیر است.

"در گروه ما هر وقت فضای صمیمی و همکاری حاکم بوده، کارها خیلی بهتر پیش رفته. وقتی اعضای گروه به هم انگیزه می‌دهند و جو مثبت است، همه حاضرند فراتر از وظایف معمول خود برای موفقیت تیم تلاش کنند." (مصاحبه‌شونده ذ، زن، علوم تربیتی، ۴ سال سابقه)

### مسئولیت اجتماعی

این بخش به مؤلفه‌های اصلی رفتار مسئولانه فردی و سازمانی اشاره دارد.

#### ۱. اخلاق حرفه‌ای

شامل مجموعه اصول اخلاقی مانند امانت‌داری، اعتمادسازی، رعایت شئونات، پاسخگویی و گذشت در محیط کار می‌شود.

"یک استاد یا کارمند دانشگاه، پیش از هر چیز باید امین باشد. امین اسرار کاری، امین بیت‌المال و امین دانشجو. این امانت‌داری پایه اعتمادسازی است و بدون اعتماد، هیچ فعالیت مسئولانه‌ای شکل نمی‌گیرد." (مصاحبه‌شونده ز، مرد، الهیات، ۱۰ سال سابقه)

#### ۲. انتقادپذیری

به توانایی گوش دادن به نظرات مخالف، پرهیز از تعصب و قضاوت یک‌طرفه در مواجهه با دیدگاه‌های مختلف اشاره دارد.

"متأسفانه در بعضی از بخش‌ها، فضای دانشگاه به گونه‌ای است که اگر کسی حرف مخالفی بزند، سریع با او برخورد می‌شود. برای رشد و پیشرفت باید یاد بگیریم به صدای مخالف هم گوش دهیم و بدون تعصب قضاوت کنیم." (مصاحبه‌شونده ش، مرد، روانشناسی، ۹ سال سابقه)

#### ۳. وجدان کاری

به احساس رضایت درونی از انجام درست کار، دقت و توجه کافی به جزئیات و انجام وظایف به بهترین شکل ممکن اشاره دارد.

"برای من مهم نیست که کارم چقدر کوچک است، مهم این است که همان کار کوچک را با دقت و به نحو احسن انجام دهم. وقتی از کاری که انجام می‌دهم راضی باشم و نتیجه آن را ببینم، برایم لذتبخش است. این همان وجدان کاری است." (مصاحبه‌شونده غ، زن، ریاضی، ۸ سال سابقه)

#### ۴. یادگیری مادام‌العمر

به تغییر نگرش از مدرک‌گرایی به سمت یادگیری مستمر، بهره‌گیری از تجارب موفق دیگران و توجه ویژه به تحقیق و پژوهش برای حل مسائل روز اشاره دارد.

"ما باید نگاه‌مان را از مدرک‌گرایی صرف تغییر دهیم. دنیا مدام در حال تغییر است و اگر ما مدام یاد نگیریم و پژوهش نکنیم، از قافله عقب می‌مانیم. باید از تجارب موفق دیگران استفاده کنیم تا پاسخگوی نیازهای جامعه باشیم." (مصاحبه‌شونده الف، مرد، ادبیات فارسی، ۱۲ سال سابقه)

برای گردآوری داده‌های مورد نیاز در خصوص شناسایی مؤلفه‌های مدل سه شاخگی، پرسشنامه ۴۳ سؤالی تدوین گردید. در تدوین این پرسشنامه جهت حفظ روح زنده حاکم بر پژوهش از مصاحبه استفاده شده و تمامی سؤالات بر اساس مضامین پایه و سازمان دهنده استخراج شده‌اند. سؤال‌های پرسشنامه بر اساس طیف پنج درجه‌ای لیکرت از بسیار ضعیف تا بسیار مطلوب تدوین شد. برای تجزیه و تحلیل اطلاعات در این بخش تحقیق جهت بررسی نظرات موافق و مخالف اساتید صاحب‌نظر در مورد مؤلفه‌های استخراج شده از آزمون دوجمله‌ای و برای بررسی و آزمون نشانگرهای تشکیل دهنده مؤلفه‌های مدل سه شاخگی از روش تحلیل عامل تأییدی استفاده شد. برای تعیین تأثیر عوامل مدل سه شاخگی بر مسئولیت اجتماعی دانشجویان از تحلیل مسیر استفاده شد. برای آزمون نظر موافقان و مخالفان نسبت به مؤلفه‌های استخراج شده از آزمون دوجمله‌ای استفاده شد.

جدول ۳، مقایسه نظرهای موافق و مخالف اساتید در ارتباط با مؤلفه ها و نشانگرهای استخراج شده بخش کیفی را نشان می دهد. نتایج آزمون دو جمله ای نشان داد که تمام مؤلفه های مدل سه شاخگی در سطح ۰/۰۱ معنادار هستند.

جدول ۳. مقایسه نظرهای موافق و مخالف اساتید

ملاک های عوامل زمینه ای	نظر متخصص	تعداد	P_Q	احتمال متوسط	سطح معناداری
منابع مالی	موافق	۱۸	۹۰	۰/۵۰	۰/۰۰۰۱
	مخالف	۲	۱۰		
منابع فیزیکی	موافق	۱۹	۹۵	۰/۵۰	۰/۰۰۰۱
	مخالف	۱	۵		
خانواده	موافق	۱۷	۸۵	۰/۵۰	۰/۰۰۰۱
	مخالف	۳	۱۵		
ملاک های عوامل ساختاری	نظر متخصص	تعداد	P_Q	احتمال متوسط	سطح معناداری
ساختار سازمانی	موافق	۱۹	۹۵	۰/۵۰	۰/۰۰۰۱
	مخالف	۱	۵		
استراتژی	موافق	۱۹	۹۵	۰/۵۰	۰/۰۰۰۱
	مخالف	۱	۵		
جذب و نگهداری	موافق	۱۷	۸۵	۰/۵۰	۰/۰۰۰۱
	مخالف	۳	۱۵		
تکنولوژی	موافق	۱۸	۹۰	۰/۵۰	۰/۰۰۰۱
	مخالف	۲	۱۰		
ملاک های عوامل رفتاری	نظر متخصص	تعداد	P_Q	احتمال متوسط	سطح معناداری
فرهنگ سازمانی	موافق	۱۸	۹۰	۰/۵۰	۰/۰۰۰۱
	مخالف	۲	۱۰		
کارکنان	موافق	۱۷	۸۵	۰/۵۰	۰/۰۰۰۱
	مخالف	۳	۱۵		
روابط انسانی	موافق	۱۶	۸۰	۰/۵۰	۰/۰۰۰۰
	مخالف	۴	۲۰		
ملاک های مسئولیت اجتماعی	نظر متخصص	تعداد	P_Q	احتمال متوسط	سطح معناداری
اخلاق حرفه ای	موافق	۱۹	۹۵	۰/۵۰	۰/۰۰۰۱
	مخالف	۱	۵		
انتقاد پذیری	موافق	۱۷	۸۵	۰/۵۰	۰/۰۰۰۱
	مخالف	۳	۱۵		
وجدان کاری	موافق	۱۸	۹۰	۰/۵۰	۰/۰۰۰۱
	مخالف	۲	۱۰		
یادگیری مادام العمر	موافق	۱۹	۹۵	۰/۵۰	۰/۰۰۰۱
	مخالف	۱	۵		

## یافته‌های بخش کمی

قبل از پاسخ گویی به سؤالات پژوهش، پیش شرط نرمال بودن توزیع داده‌ها مورد بررسی قرار گرفت که به این منظور به مقادیر چولگی و کشیدگی توزیع متغیرها استناد شد. در حالت کلی چنان چه چولگی و کشیدگی در بازه (۲+ و ۲-) باشند، داده‌ها از توزیع نرمال برخوردار هستند (کالین<sup>۱</sup>، ۲۰۱۱). نتایج مؤلفه‌های توصیفی پژوهش در جدول ۴ آمده است.

جدول ۴. مؤلفه‌های توصیفی و ماتریس همبستگی متغیرهای پژوهش

متغیرها	میانگین	انحراف استاندارد	چولگی	کشیدگی	۱	۲	۳	۴
۱ عوامل زمینه‌ای	۲/۸۵	۰/۱۸	-۰/۴۷	۰/۰۳	۱			
۲ عوامل ساختاری	۲/۷۵	۰/۳۴	-۰/۱۸	-۱/۱۵	-۰/۰۱	۱		
۳ عوامل رفتاری	۳/۴۲	۰/۲۲	-۰/۳۰	-۱/۲۲	-۰/۱۳	۰/۵۴	۱	
۴ مسئولیت اجتماعی دانشجویان	۳/۰۸	۰/۳۹	۱/۰۴	۰/۸۱	۰/۴۷	۰/۲۷	-۰/۲۶	۱

بر مبنای نتایج جدول ۴، مقادیر چولگی و کشیدگی در مورد مؤلفه‌های مدل سه شاخگی در بازه (۲+ و ۲-) قرار دارند؛ بنابراین می‌توان گفت که داده‌ها از توزیع نرمال برخوردار هستند و می‌توان از آزمون‌های پارامتریک جهت بررسی سؤالات پژوهش استفاده کرد.

جهت مقایسه میانگین مشاهده شده با میانگین آماری از آزمون  $t$  تک نمونه‌ای استفاده شد. چون میانگین مشاهده شده به ترتیب عوامل زمینه‌ای ۲/۸۵، ساختاری ۲/۷۵، رفتاری ۳/۴۲ و مسئولیت اجتماعی دانشجویان ۳/۰۸ با میانگین آماری ۳ در سطح ۰/۰۱ معناداری بود، می‌توان نتیجه گرفت که عوامل زمینه‌ای و ساختاری دانشگاه در سطح پایین‌تر از متوسط قرار دارد، اما عوامل رفتاری و مسئولیت اجتماعی دانشجویان بالاتر از سطح متوسط است. علاوه بر این، از میان مؤلفه‌های عوامل زمینه‌ای، کمترین میزان مربوط به خانواده با ۲/۶۳ و بیشترین میانگین مربوط به منابع فیزیکی با ۳/۱۱ بوده است. از میان مؤلفه‌های عوامل ساختاری، کمترین میزان مربوط به مؤلفه تکنولوژی ۲/۴۹ و بیشترین میانگین مربوط به جذب و نگهداری با ۳/۲۷ بود. از میان مؤلفه‌های عوامل رفتاری، کمترین میزان مربوط به کارکنان با میانگین ۲/۹۰ و بیشترین میانگین مربوط به فرهنگ سازمانی با میانگین ۴ بوده است. همچنین از میان مؤلفه‌های مسئولیت اجتماعی، کمترین میزان مربوط به اخلاق حرفه‌ای با میانگین ۲/۸۶ و بیشترین میانگین مربوط به یادگیری مادام‌العمر با میانگین ۳/۳۴ بوده است.

## میران اعتبار و پایایی روابط عوامل مدل سه شاخگی

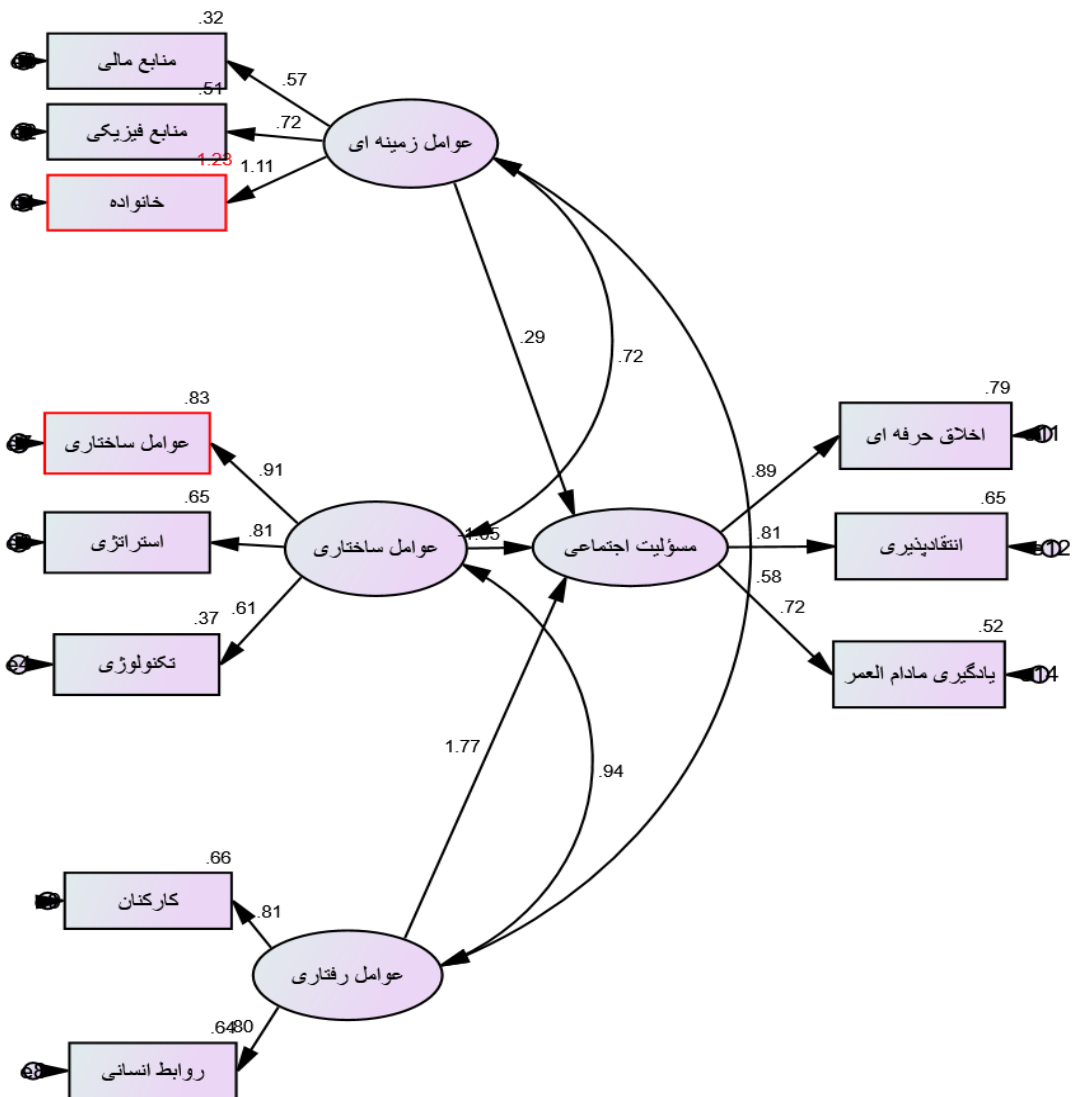
در ادامه برای بررسی و آزمون نشانگرها و مؤلفه‌های تشکیل دهنده مقیاس تهیه شده از بخش کیفی تحقیق از روش تحلیل عاملی تأییدی استفاده گردید. برای انجام این کار تعداد ۳۲۰ پرسشنامه در بین دانشجویان اجرا گردید که تعداد ۲۹۰ پرسشنامه عودت داده شد (۹۱٪ پاسخ گویی) که نتیجه تحلیل عاملی تأییدی با نرم افزار AMOS آن به صورت زیر بوده است:

<sup>۱</sup> . Klin

## جدول ۵. مشخصه های برازندگی مدل تأییدی بعد از اصلاح

مؤلفه برازندگی	مقدار مشاهده شده	مناسب / نامناسب بودن
CMIN	1.76	مناسب
RMSIA	0.06	مناسب
CFI	0.91	مناسب
GFI	0.91	نامناسب
AGFA	0.91	مناسب
NFI	0.92	مناسب
RMR	0.03	مناسب

بررسی مؤلفه‌های نیکویی برازش پژوهش نشان می‌دهد که مقدار مجذور کای ۴۹۷ در سطح خطای کمتر از ۰/۰۱ معنی‌دار بوده است، بنابراین بر اساس این مؤلفه، مدل از برازش مناسبی برخوردار بوده است. از آن‌جا که مقدار آماره مجذور کای نسبت به تعداد نمونه‌ها دارای حساسیت بوده و با افزایش تعداد آن با تعداد نمونه‌ها کنترل شود. چنان‌چه نسبت مجذور کای به درجه آزادی بین ۱ تا ۳ قرار داشته باشد، حاکی از برازش مناسب مدل است. از آن‌جا که این مقدار در پژوهش حاضر ۱/۷۶ بود، لذا بر اساس نمونه‌ها افزایش می‌یابد، بنابراین لازم است تا نسبت مجذور کای به درجه آزادی محاسبه شود، تا از این طریق رابطه این مؤلفه نیز مدل پژوهش از برازش خوبی برخوردار است. نتایج همچنین نشان داد که مقادیر به دست آمده در مورد مؤلفه‌های (CFI, GFI, NFI, NNFI, AGFI, IFI)، همگی بالاتر از ۰/۹ بوده و لذا مدل بر اساس این مؤلفه‌ها نیز از برازش مناسبی برخوردار است. در نهایت مقادیر دو مؤلفه RMSEA (۰/۰۶) و RMR (۰/۰۳) کمتر از ۰/۱ بود و لذا بر اساس این مؤلفه‌ها نیز، مدل پژوهش مدل مناسبی است. در مجموع می‌توان گفت که مدل نهایی پژوهش بر اساس کلیه مؤلفه‌های برازندگی، مدل مناسبی بوده است.



شکل ۲. الگوی ساختاری پژوهش

جدول ۶ بار عاملی و مقادیر  $t$  مؤلفه های مدل سه شاخگی بر مسئولیت اجتماعی را نشان می دهد. بعد از انجام تحلیل عاملی تأییدی، مؤلفه جذب و نگهداری از عوامل ساختاری و مؤلفه فرهنگ سازمانی از عوامل رفتاری و وجدان کاری از عوامل مسئولیت اجتماعی به دلیل داشتن بار عاملی کمتر از  $0/40$  در فرایند اصلاح مدل حذف گردید و سایر مؤلفه ها به دلیل داشتن بار عاملی بیشتر از  $0/40$  و مقدار  $t$  بیشتر از  $1/96$  از قابلیت خوبی در بررسی تأثیر عوامل مدل سه شاخگی بر مسئولیت اجتماعی دانشجویان برخوردار بودند. همان گونه که نتایج نشان می دهد الگوی نهایی تدوین شده در مرحله کمی تحقیق با ۴۳ نشانگر و ۱۱ مؤلفه در قالب سه عامل در

مسئولیت اجتماعی مدل سه شاخگی دانشجویان شناسایی و تأیید شد. جهت بررسی پایایی مقیاس نیز از ضریب آلفای کرونباخ استفاده شد. آلفای کرونباخ برای عامل زمینه ای ۰/۸۱، ساختاری ۰/۸۰، رفتاری ۰/۷۶ و مسئولیت اجتماعی ۰/۸۷ به دست آمد.

#### جدول ۶ بار عاملی و مقادیر t مؤلفه های مدل سه شاخگی در مسئولیت اجتماعی دانشجویان

مؤلفه های عوامل زمینه ای	بارهای عاملی استاندارد	مقدار t
منابع مالی	۰/۵۷	۱۰۶/۴۶
منابع فیزیکی	۰/۷۲	۵۱/۶۸
خانواده	۱/۱۱	۴۴/۵۸
مؤلفه های عوامل ساختاری	بارهای عاملی استاندارد	مقدار t
ساختار سازمانی	۰/۹۱	۳۸/۶۰
استراتژی	۰/۸۱	۴۵/۰۱
جذب و نگهداری	۰/۰۹	۶۸/۶۰
تکنولوژی	۰/۶۱	۵۵/۴۷
مؤلفه های عوامل رفتاری	بارهای عاملی استاندارد	مقدار t
فرهنگ سازمانی	۰/۲۳	۷۱/۳۶
کارکنان	۰/۸۱	۵۵/۰۲
روابط انسانی	۰/۸۰	۵۵/۶۷
مؤلفه های مسئولیت اجتماعی	بارهای عاملی استاندارد	مقدار t
اخلاق حرفه ای	۰/۸۹	۳۵/۴۳
انتقادپذیری	۰/۸۱	۵۷/۹۷
وجدان کاری	۰/۲۰	۵۴/۳۵
یادگیری مادام العمر	۰/۷۲	۵۲/۰۱

#### میزان تاثیر عوامل مدل سه شاخگی بر مسئولیت اجتماعی دانشجویان

#### جدول ۷. اثرهای مستقیم، غیرمستقیم، کل و واریانس تبیین شده متغیرها

متغیر	اثر مستقیم	اثر غیر مستقیم	اثر کل
زمینه بر مسئولیت اجتماعی	۰/۲۹	---	۰/۲۹
ساختار بر مسئولیت اجتماعی	۱/۰۸	---	۱/۰۸
رفتار بر مسئولیت اجتماعی	۱/۷۷	-	۱/۷۷
زمینه بر ساختار	۰/۷۲	-	۰/۷۲
زمینه بر رفتار	۰/۵۸	---	۰/۵۸
ساختار بر رفتار	۰/۹۴	---	۰/۹۴

در بررسی تأثیر عوامل زمینه ای بر متغیرهای پژوهش، نتایج جدول ۷ نشان داد، رابطه بین عوامل زمینه ای با عوامل ساختاری ۰/۷۲ اثر مستقیم و مثبت، با عوامل رفتاری ۰/۵۸ مستقیم و مثبت و با مسئولیت اجتماعی ۰/۲۹ مستقیم و مثبت در سطح ۰/۰۱ معنادار است، همچنین تأثیر عوامل ساختاری بر عوامل رفتاری ۰/۹۴ مستقیم و مثبت و بر مسئولیت اجتماعی ۱/۰۸ مستقیم و مثبت در سطح ۰/۰۱ معنادار است. تأثیر عوامل رفتاری بر مسئولیت اجتماعی ۱/۷۷ در سطح ۰/۰۱ مثبت و معنادار است.

### بحث و نتیجه‌گیری

این پژوهش با هدف ارائه الگوی عوامل مبتنی بر مدل سه شاخگی بر مسئولیت اجتماعی دانشجویان دانشگاه فرهنگیان انجام شد. در بخش کیفی پژوهش، ابتدا مضامین مدل سه شاخگی بر مسئولیت اجتماعی دانشجویان شناسایی شد، سپس با نمونه‌گیری هدفمند، مصاحبه با صاحب نظران کلیدی انجام شد، پس از اشباع نظری داده‌ها، با استفاده از رویکرد تحلیل مضمون، کدگذاری در سه مرحله (مضامین پایه، سازمان دهنده و فراگیر) انجام شد. در نهایت الگو با ۱۱ مؤلفه و ۴۳ گویه در چهار عامل زمینه‌ای، ساختاری، رفتاری و مسئولیت اجتماعی طراحی شد. الگوی سه شاخگی شامل ۸ مقوله و سه مضمون فراگیر عوامل زمینه‌ای، عوامل ساختاری و عوامل رفتاری و متغیر مسئولیت اجتماعی شامل ۳ مقوله اخلاق حرفه‌ای، انتقادپذیری و یادگیری مادام‌العمر بود.

نتایج این پژوهش در بررسی عوامل مؤثر مدل سه شاخگی بر مسئولیت اجتماعی دانشجویان نشان داد که عوامل زمینه‌ای شامل منابع مالی، منابع فیزیکی و خانواده است. بیشترین تأثیر در بین مؤلفه‌های این بخش مربوط به منابع فیزیکی بود. عوامل ساختاری موثر برم شامل ساختار سازمانی، استراتژی و تکنولوژی است، بیشترین تأثیر در بین مؤلفه‌های این بخش مربوط به جذب و نگهداری بود. عوامل رفتاری شامل کارکنان و روابط انسانی است، بیشترین تأثیر در بین مؤلفه‌های این بخش مربوط به فرهنگ سازمانی بود.

در بررسی تعیین اعتبار و پایایی ساختار عاملی الگو بر اساس مدل سه شاخگی، روایی آن از طریق اعتبار صوری و محتوایی به کمک گروه اساتید و روایی سازه نیز با تحلیل عاملی تأییدی و پایایی آن با آلفای کرونباخ مورد تأیید قرار گرفت، بر اساس نتایج، مقیاس طراحی شده از روایی و پایایی لازم برخوردار است و می‌تواند به این منظور مورد استفاده مسئولین و سیاست‌گذاران نظام دانشگاهی قرار گیرد.

بر اساس نتایج پژوهش، عوامل زمینه‌ای بر مسئولیت اجتماعی دانشجویان تأثیر مثبت و معنادار دارد. نتایج این بخش با مطالعه جمیری (۱۴۰۱) همخوانی دارد. در بررسی تأثیر عوامل ساختاری بر مسئولیت اجتماعی دانشجویان نتایج نشان داد که عوامل ساختاری هم بر مسئولیت اجتماعی دانشجویان تأثیر مثبت و معنادار دارد. نتایج با مطالعات چوانشینگ (۲۰۱۵)، جمیری (۱۴۰۱) و فضل الهی قمشی (۱۳۹۴) که ساختار و استراتژی سازمان را به عنوان عوامل مؤثر بر مسئولیت اجتماعی دانشجویان شناسایی کرده‌اند، همسویی دارد. تأثیر عوامل رفتاری نیز بر مسئولیت اجتماعی دانشجویان مثبت و معنادار بود. افزایش انحراف استاندارد متغیر عوامل رفتاری منجر به افزایش انحراف استاندارد در مسئولیت اجتماعی دانشجویان می‌شود. نتایج این بخش با نتایج مطالعات ربیم (۲۰۱۵)، جوادی (۱۴۰۱)، جمیری (۱۴۰۱)، اقدام پور (۱۳۹۶) و فضل الهی قمشی (۱۳۹۴) هم خوانی دارد. در تبیین تأثیر عوامل رفتاری بر مسئولیت اجتماعی دانشجویان، روابط کارکنان دانشگاه و همچنین تعامل اساتید با دانشجویان به عنوان یک عامل مؤثر شناسایی شد. دانشگاه اگر بهترین عوامل زمینه‌ای (منابع مالی، فیزیکی و خانواده) و عوامل ساختاری (ساختار سازمانی، استراتژی، جذب و نگهداری و تکنولوژی) را فراهم آورد، اما بدون عوامل رفتاری نمی‌تواند بر مسئولیت اجتماعی دانشجویان اثر گذارد. منابع انسانی در هر سازمانی جزء مهمترین و اساسی ترین سرمایه و منبع به شمار می‌آیند و مشارکت کارکنان در ایجاد ارزشها و تقویت مسئولیت‌پذیری دانشجویان ضروری است. بر اساس یافته‌ها، عوامل زمینه‌ای بر عوامل ساختاری (۰/۷۲) و عوامل رفتاری (۰/۵۸) تأثیر مثبت دارد و نشان می‌دهد که عوامل زمینه‌ای همچون منابع مالی، فیزیکی و تجهیزات دانشگاه و همچنین تعامل خانواده دانشجویان با دانشگاه بر میزان مسئولیت‌پذیری آنان موثر است و لازم است در برنامه‌ریزی‌ها مورد توجه قرار گیرد. همچنین عوامل ساختاری بر عوامل رفتاری (۰/۹۴) تأثیر مثبت داشته است. با توجه به تأثیر بالای عوامل ساختاری بر عوامل رفتاری نیاز است که دانشگاه در استراتژیها و تصمیم‌گیری و برنامه‌ریزی امور آموزشی

بیشتر دانشجویان را مشارکت دهد. در حقیقت پیوند وثیقی بین میزان مسولیت پذیری دانشجویان و زمینه های مشارکتی آنها وجود دارد. هر چه احساس واقعی آن ها از مشارکت در امور بیشتر باشد انگیزه آنان برای مسولیت پذیری در سطوح مختلف بیشتر خواهد بود.

### تشکر و قدردانی

از همه کسانی که در جمع‌آوری داده‌ها مقاله به خصوص در بخش کیفی به ما کمک کردند تشکر و قدردانی می‌شود.

### منابع

- اقدام پور، ر.، کشتی آرای، ن.، و اسماعیلی، ر. (۱۳۹۶). شناسایی عوامل اثرگذار بر مسولیت پذیری اجتماعی دانشجویان نظام آموزش عالی. *پژوهش‌های کیفی در برنامه درسی*. ۳(۹)، ۱۶۹-۱۳۹. [https://qric.atu.ac.ir/article\\_9680.html](https://qric.atu.ac.ir/article_9680.html)
- برادران حقیر، م.، نورشاهی، ن.، و روشن، ا. (۱۳۹۸). مفهوم سازی مسولیت اجتماعی دانشگاه در ایران. *فصلنامه پژوهش و برنامه ریزی درآموزش عالی*. ۲۵(۳)، ۲۶-۱. DOI: 10.52547/IRPHE.25.3.1
- تقی پور، ح. (۱۳۹۵). تأثیر ارزش های سازمانی بر مسولیت پذیری اجتماعی و تعلق سازمانی معلمان ابتدایی مازندران. *دوفصلنامه پژوهش‌های برنامه‌ریزی درسی و آموزشی*. ۶(۲)، ۱۱۲-۹۵. <https://search.isc.ac/inventory/8/1174944.htm>
- جمیری، ف.، زمانی مقدم، ا.، و جمالی، ا. (۱۴۰۱). ارائه مدل مسولیت پذیری فردی و حرفه ای دانشجویان. *مطالعات روانشناختی نوجوان و جوان*. ۳(۳)، ۴۶۴-۴۵۴. <https://www.ensani.ir/fa/article/541528>
- جوادی، م.، شیانی، م.، محسنی تبریزی، ع.، و ودیعه، س. (۱۴۰۱). بررسی رابطه میان بی‌اعتمادی اجتماعی و مسولیت‌گریزی شهروندی. *مجله جامعه‌شناسی ایران*. ۲۳(۱)، ۱۷۰-۱۴۷. [http://www.jsi-isa.ir/article\\_254895](http://www.jsi-isa.ir/article_254895)
- دهقان پور، آ.، پارسا، ع.، و مهرعلیزاده، ی. (۱۳۹۴). بررسی رابطه بین اندازه مدارس، فرهنگ مدارس و پیشرفت تحصیلی. *نشریه علوم تربیتی*. ۲۲(۱)، ۹۸-۶۷. [https://education.scu.ac.ir/article\\_13820](https://education.scu.ac.ir/article_13820)
- علیمردانی، ز. (۱۳۹۹). *شناسایی عوامل اثرگذار بر مسولیت پذیری اجتماعی دانشجویان*. دومین کنفرانس بین المللی مدیریت، تجارت جهانی، اقتصاد، دارایی و علوم اجتماعی مشهد. <https://www.civilica.com>
- فضل‌الهی قمشی، سیف‌اله (۱۳۹۴). مسولیت‌پذیری دانشجویان؛ عوامل تأثیرگذار و اولویت‌ها. *فرهنگ در دانشگاه اسلامی*. ۱۶(۵)، ۳۴۶-۳۲۷. [https://ciu.nahad.ir/article\\_291.html](https://ciu.nahad.ir/article_291.html)
- قدمی، م.، کوثری، ز. (۱۳۹۲). تأثیر دولت الکترونیک بر مسولیت پذیری اجتماعی. *مطالعات مدیریت بهبود و تحول*. ۲۳(۷۱)، ۱۰۴-۷۵. [https://jmsd.atu.ac.ir/article\\_217.html](https://jmsd.atu.ac.ir/article_217.html)
- یوسفی، ع.، فرهودی زاده، م.، و لشکری دربندی، م. (۱۳۹۱). فشار هنجار تعهد اجتماعی در ایران. *جامعه‌شناسی کاربردی*. ۲۳(۴۶)، ۱۹۲-۱۷۹. [jas.ui.ac.ir/article\\_18266.html](http://jas.ui.ac.ir/article_18266.html)
- Fairburn, S. M. (2011). Designing transformations: Schools of excellence. *Acta Astronautica*, 69(11), 1132-1142. DOI: 10.1016/j.actaastro.2011.07.006
- Hazelkorn, E. (2020). Higher Education in the Age of Populism: Public Good and Civic Engagement. *International Higher Education*, (100), 6-7. Retrieved from <https://ejournals.bc.edu/index.php/ihe/article/view/14209>
- Heinz, M., Juraneck, S., & Rau, H. A. (2012). Do women behave more reciprocally than men? Gender differences in real effort dictator games. *Journal of Economic Behavior & Organization*, 83(1), 105-110. DOI: 10.1016/j.jebo.2011.06.015

- Huang, Y. F., & Do, M. H. (2021). "Review of empirical research on university social responsibility". *International Journal of Educational Management*. 35(3), 549-563. DOI: [10.1108/IJEM-10-2020-0449](https://doi.org/10.1108/IJEM-10-2020-0449)
- Kline, R B. (2011). *Principles and practice of structural equation modeling*. New York: Guilford Press.
- Liu, C., & Zhu, X. (2017). Three approaches to cultivating college students' sense of social responsibility. In D. T. L. Shek & R. M. Hollister (Eds.), *University social responsibility and quality of life: A global survey of concepts and experiences* (Vol. 8, pp. 247–266). Springer. [Doi.org/10.1007/978-981-10-3877-8\\_14](https://doi.org/10.1007/978-981-10-3877-8_14)
- Morris, S. & Klesner, J. (2010) "Corruption and Trust: Theoretical Considerations and Evidence from Mexico". *Comparative Political Studies*, 43(10): 1258–1285. DOI: [10.1177/0010414010369072](https://doi.org/10.1177/0010414010369072)
- Moullin, M. (2004), "Eight Essentials of Performance Measurement". *International Journal of Health Care Quality Assurance*, 17(13): 110-112. DOI: [10.1108/09526860410532748](https://doi.org/10.1108/09526860410532748)
- Naranjo, V. & Jiménez, J. (2011). "Innovation or imitation? The role of organizational culture". *Management Decision*, 49(1), 55-72. <https://doi.org/10.1108/00251741111094437>
- Plano Clark, V. L., & Creswell, J. W. (2014). *Understanding Research: a consumer's guide*. Copyright 2015, by Pearson Education, Inc. Second edition.
- Rim, H. & Dong, C. (2018), "Trust and distrust in society and public perception of CSR: a cross-cultural study", *Social Responsibility Journal*, 14(1), 1-19 DOI: [10.1108/SRJ-01-2017-0016](https://doi.org/10.1108/SRJ-01-2017-0016)
- Sklair, L & Miller, D. (2010). Capitalist globalization, corporate social responsibility, and social policy. *Critical Social Polic*, 30(4), 472-495. DOI: [10.1177/0261018310367684](https://doi.org/10.1177/0261018310367684)
- Vallaey, F. (2013). Defining social responsibility: A matter of philosophical urgency for universities. Article in the Global university network for innovation. [https://www.academia.edu/13439343/Defining\\_social\\_responsibility\\_a\\_matter\\_of\\_philosophical\\_urgency\\_for\\_universities](https://www.academia.edu/13439343/Defining_social_responsibility_a_matter_of_philosophical_urgency_for_universities)
- Vizcaino ,FV, Martin, SL, Cardenas, JJ, Cardenas, M. (2021). "Employees' attitudes toward corporate social responsibility programs: The influence of corporate frugality and polychronicity on organizational capabilities". *Journal of Business Research*;124: 538-546. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2020.11.016>
- Zhou, G. (2022). "Good for managers, bad for shareholders? The effects of lone-insider boards on excessive corporate social responsibility". *Journal of Business Research*; 140: 370-383. <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0148296321008146>